

ФІЛОСОФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Радмила Войтович,

доктор наук з державного управління, професор,

професор кафедри філософії

і методології державного управління НАДУ

Глобальна політична реструктуризація та її вплив на розвиток сучасного світу

У межах статті зроблено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз глобальної політичної реструктуризації як умови реалізації глобальної інтеграції, відповідно до цього охарактеризовано основні умови та фактори, які зумовлюють виникнення нових інтеграційних форм суспільного розвитку, котрі приводять до трансформації політичної системи сучасного світу, що стає причиною його глобальної політичної реструктуризації; досліджено особливості переходу від однополярної та біполярної до багатополлярної структури світу.

Ключові слова: глобалізація, глобальна інтеграція, глобальна політична реструктуризація, геополітична реструктуризація, однополярність, багатополярність, біполярність, геополітична структура світу, держава-гегемон, монополярність, моноцентричність.

Within this article, by a thorough theoretical and methodological analysis of the global political restructuring as a condition of global integration, according to this characteristic of the basic conditions and factors that lead to the emergence of new forms of integration of social development that lead to the transformation of the political system of the modern world, which causes its global political restructuring, the peculiarities of transition from unipolar and bipolar to multipolar world structure.

Key words: globalization, global integration and global political restructuring, geopolitical restructuring, single polarity, multipolarity, bipolarity, the geopolitical structure of world hegemon state, monopolarity, monotsentrychnist.

Постановка проблеми. У результаті впливу різних інтеграційних форм суспільного розвитку сучасний світ зазнає якісних змін, які приводять до трансформації його політичної системи, що стає причиною його глобальної політичної реструктуризації. Якщо пріоритетним принципом функціонування системи міжнародних відносин протягом майже всього ХХ ст. була біполярна (складається із двох наддержав, відносини між якими стають визначальними для системи міжнародних відносин у цілому) та однополярна (наявність однієї наддержави, багатьох слабких та відсутність впливових великих держав) структури світу, то сьогодні все більшою мірою обговорюється можливість створення багатополлярної (багатополусної) структури світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Багатополярна структура світу "складається із кількох великих, приблизно рівних за силою держав, які співпрацюють і конкурують одна з одною, утворюючи різні альянси" [1]. Це принципово важливо, на думку Дж.Форрестера, оскільки "кожна держава прагне до домінування у коаліції союзних держав і змагається з іншою наддержавою за вплив серед союзних країн" [1]. Відтак, тенденції багатополярності, які характеризують об'єднання великих держав з метою вирішення важливих міжнародних питань, є вкрай необхідними, оскільки покликані зберегти, а то й привнести певну стабільність у налагодження системи міжнародних відносин, створюючи тим самим "багатоцентричність" у розвитку сучасного світу. Здебільшого сьогодні йдеться про одно-багатополусну систему, яка характеризує світову політику, де пріоритет надається одній наддержаві та кільком великим державам. На думку А.Буарі, "врегулювання ключових міжнародних питань вимагає дій від єдиної наддержави, але завжди в поєднанні з іншими великими державами; єдина наддержава при цьому може накласти вето на спроби вирішити ключові питання об'єднаними зусиллями інших держав" [2].

Мета статті - здійснити концептуальний аналіз змісту глобальної політичної реструктуризації як умови реалізації глобальної інтеграції. Досягнення даної мети обумовлює

вирішення таких завдань: охарактеризувати основні умови та фактори, що зумовлюють виникнення нових інтеграційних форм суспільного розвитку, які приводять до трансформації політичної системи сучасного світу, що стає причиною його глобальної політичної реструктуризації, дослідити особливості переходу від однополярної та біполярної до багатополлярної структури світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст сучасної глобальної геополітичної реструктуризації світу полягає в переформатуванні системи міжнародних відносин, у межах якої відбувається перехід у формі кола від однополярної до багатополлярної, що в кінцевому підсумку знову приводить до біполярної структури геополітичного світу. Важливою ознакою сучасного варіанту геополітичної реструктуризації є відсутність індикаторів тривалості функціонування кожної з таких геополітичних структур світу. У цьому плані надзвичайно складно визначити, від чого саме в умовах глобальної інтеграції світу залежатимуть причини, фактори та механізми геополітичної реструктуризації.

Здебільшого глобальна політична реструктуризація світу передбачає формування нової структури міжнародних відносин, яка визначається об'єктивними умовами (глобальна інтеграція) і жодною мірою не залежить від геополітичної волі чи позиції окремої держави чи навіть кількох держав. Навіть сьогодні, якщо і визнати геополітичне лідерство окремих держав чи транснаціональних структур у світі (ЄС, Америка, Китай), то жодною мірою пояснити це виходячи з тенденцій розвитку окремої держави практично неможливо, оскільки це є результатом поєднання сукупності загальнопланетарних тенденцій розвитку. Кожна держава світу має свою ментальну специфіку, свої геополітичні закономірності розвитку, які вплітаються у глобальну систему світоустрою і визначають її роль у межах глобального простору та особливості його функціонування в цілому. Саме тому в межах даного дослідження на особливу увагу заслуговує питання чіткого визначення статусу держави в межах глобального простору - чи займає вона позицію лідера, чи все ж таки світового гегемона. На думку Т.Босвела, "лідер - це статус економічного домінування, тоді як гегемоном є

держава, яка займає позицію воєнно-політичного домінування" [3, с. 3]. Отже, це свідчить про те, що лідерство визначається економічним потенціалом держави, її здатністю до налагодження ефективних економічних відносин з іншими на паритетних засадах, а тому принципово важливо, аби ці інтереси збігалися з інтересами інших. Лідерство держави, виходячи з цього, являє собою форму співкоординованої діяльності держав з реалізації спільних інтересів. Такими спільними інтересами для держав є "формування відкритих торговельних систем, чітко визначені права власності, одиниці виміру загальних стандартів, включаючи міжнародні гроші, послідовна макроекономічна політика, адекватні та чітко скоординовані дії в умовах економічних криз, стабільність обмінних курсів, а також ліберальний міжнародний порядок" [4, с. 40]. Відразу постає питання про те, хто визначає такі інтереси (яка саме держава чи навіть ТНК) і наскільки ці інтереси поділяються всіма державами, незалежно від рівня їх соціально-економічного та політичного розвитку. В умовах глобальної інтеграції неминучим є виникнення нових геополітичних лідерів, які беруть на себе функцію щодо зміни традиційної геополітичної структури світу. Це засвідчує, що в межах глобальної інтеграції закономірно можуть виникати окремі структури (держави, ТНК), які братимуть на себе функцію щодо зміни структури світу відповідно до сучасних умов його розвитку та функціонування. Держава - лідер глобалізаційного розвитку на відміну від держави-гегемона здійснює глобальну політичну реструктуризацію найбільш ліберальним шляхом, оскільки вона будує новий світовий порядок виходячи із спільності економічних та політичних інтересів держав. Держава - гегемон, у свою чергу, реалізує стратегію геополітичної реструктуризації за допомогою технології тиску та тотального нав'язування своєї волі іншим державам. Проте, виходячи з теорії Дж.Модельські, держава-гегемон має також і переваги у функціонуванні геополітичного світу. Так, зокрема, на його думку, "державалідер, яка характеризується домінуванням своєї економічної та військової могутності, приводить до конструювання нового світового порядку, в межах якого вона перекроює схему обміну

та безпеки на свою користь, встановлюючи потенційні вимоги до гегемона... воєнний потенціал гегемона виступає критичною детермінантою його могутності такого масштабу, який необхідний для захисту глобальних торговельних комунікацій [5, с. 26]. Таким чином, роль держави-гегемона є визначальною в умовах геополітичної реструктуризації, оскільки саме вона забезпечує формування такого інституційного порядку, без якого глобальна система розвитку світу неминуче набула б ознак хаотичності та організаційної невпорядкованості. Більше того, Дж.Модельскі вважає, що саме порядок, під яким він розуміє мир та ліберальну економіку, забезпечується завдяки домінуванню єдиної держави, а тому й підтримка такого порядку потребує тривалої гегемонії. Саме інтереси держави-гегемона найбільшою мірою збігаються з інтересами інших держав світу, оскільки такі інтереси переважною мірою стосуються забезпечення стабільності та збереження геостратегічного статусу, а тому немає жодної держави, яка б намагалася цьому протистояти. Якщо держава-гегемон виходить саме з такої стратегії геополітичної реструктуризації світу, то цілком логічно, що вона може виявитись ефективною та внутрішньоконтрольованою з боку держав суб'єктів глобального простору.

На противагу цьому, якщо окремі держави світу намагатимуться протистояти політиці держави-гегемона, то це приводитиме до виникнення нової структури світу, де держави змушені будуть включатись у відповідні об'єднання заради того, аби протистояти викликам діяльності держави-гегемона, інтереси якої на певному історичному етапі не збігалися з інтересами окремої держави. Геополітична реструктуризація світу в даному випадку є неминучою, оскільки політика держави-гегемона завжди має опонентів, які намагаються їй протистояти. Окремі стратегії протистояння обумовлюють процес реструктурування геополітичного простору. Це засвідчує неминучість в умовах глобальної інтеграції переходу світу від впливу одного центру сили (однієї держави чи регіонального об'єднання) до кількох центрів впливу (кількох держав та транснаціональних структур), які, безумовно, мають претензії на гегемонію у світі.

На думку окремих сучасних прогностиків, до середини ХХІ ст. можна очікувати завершення формування біполярної структури світу, яка фактично приведе до видозміни структури міжнародних відносин, а відповідно - і самої специфіки розвитку світу в умовах глобальної інтеграції. Прихід доби біполярності, крім того, що приводить до геополітичної реструктуризації світу, містить ще й чимало викликів. Так, зокрема, він зумовлює "нестабільність системи, в межах якої відбувається найбільше воєн та конфліктів" [6, с. 73]. Це, на думку А.Беттлера, свідчить про те, що "теоретично багатополярна система може бути стійкою за рівних силових можливостей центрів, але відповідно до закону нерівномірного розвитку держав практично такого ідеального стану держав бути не може, адже обов'язково хтось буде вириватись уперед, а в результаті цього почне діяти закон сили, який свідчить: тільки-но держава досягне рівня економічної могутності та воєнного потенціалу, адекватного могутності та потенціалу держав-лідерів світу, вона вимагатиме для себе нового статусу, який означатиме обмеження сфери світового впливу" [6, с. 80]. Основна проблема при цьому, на думку вченого, полягає в тому, що "великі держави, закономірно протистоять подібним вимогам, але набуття такої сфери впливу зазвичай можливе лише шляхом руйнування існуючої структури міжнародних відносин, включаючи відповідну їй систему відносин..., саме тому багатополярна структура міжнародних відносин з кількома центрами сили є найбільш нестабільною геополітичною системою... це світ хаосу, боротьби всіх проти всіх, що призводить до зростання регіональних конфліктів" [6, с. 80].

Отже, наведені вище тенденції свідчать про те, що багатополярність є найгіршим варіантом реструктурування міжнародної політичної структури світу, оскільки забезпечує формування лише кількох центрів (США, Китай, Бразилія) впливу на глобалізаційний розвиток. У результаті цього неминучим, на думку Х.Тома, є "формування єдиної моделі господарювання, яка приведе до формування світового уряду саме соціал-демократичного типу, який у змозі буде справедливо перерозподіляти, управляти та контролювати" [7, с. 80]. Поява такого уряду прогнозується окремими дослідниками не раніше

середини ХХІ ст., коли фактично геополітична реструктуризація світу буде завершена за спіралевидним принципом однополярність - багатополярність - біполярність.

Виходячи з цього глобальна реструктуризація є основним засобом подолання інертності, подрібненості та мозаїчності сучасного світу, оскільки покликана видозмінити сучасний світ виходячи з глобалізаційних стандартів розвитку. При цьому слід відзначити, якщо цілі та методи реструктуризації, які висуваються з боку окремих держав чи транснаціональних об'єднань, можуть порушити традиційну політичну структуру світу, то це може призвести до зникнення попередніх управлінських інституцій.

Глобалізація, яка привела сучасний світ до взаємозалежності, посиливши тим самим характер загроз для нього, створила ситуацію демілітаризації планети шляхом формування єдиного глобального економічного простору. Основною умовою такої видозміни сучасного світу є глобальні інтеграційні процеси. Геополітична реструктуризація переважною мірою зумовлюється економічним інтересом і залежить від економічного потенціалу держави, який визначається рівнем ВВП/ВВП. Тому лише виходячи з рівня розвитку ВВП можна визначити економічну могутність держави та її геополітичний статус у межах глобального простору. Індикатором такого потенціалу держави, на думку канадійського дослідника А.Бетлера, є так званий полюс, який дозволяє визначити суб'єкта, який відрізняється від інших суб'єктів своєю переважаючою економічною могутністю над економічним потенціалом інших держав як мінімум у два рази. Це, у свою чергу, підтверджує й те, що відповідний економічний потенціал не є синонімом могутності, оскільки саме могутність породжує відповідний полюс. Саме тому дослідник вважає, що світовим або глобальним полюсом є США з ВВП понад 8,3 трлн дол., що удвічі випереджає Японію [6, с. 73]. Проте через категорію полюсу дослідникові не вдається пояснити сутність зміни геополітичної структури світу і тому він вводить категорію "центр сили", під яким він розуміє "суб'єкта, який має можливість підпорядкувати діяльність інших суб'єктів або акторів міжнародних відносин

відповідно до власних національних інтересів" [6, с. 74]. Виходячи з цього найвищою формою такого підпорядкування є гегемонія, яка і спрямована на підпорядкування всіх суб'єктів міжнародного простору з метою реалізації інтересів гегемона. Полнос та центр сили виступають у ролі суб'єктів геополітичного розвитку, а отже і геополітичної реструктуризації. Принципова відмінність між ними полягає саме в тому, що полнос не обов'язково діє в межах системи міжнародних відносин (перебуває в самоізоляції). Держава може і не справляти потужного впливу на розвиток глобального світу. І все ж, навіть не проводячи ефективної зовнішньої політики і не виступаючи суб'єктом міжнародних відносин, вона все одно може мати можливість контролювати систему міжнародних відносин, і саме тому здійснювати геополітичне структурування світу. Адже окрема держава на певному етапі історичного розвитку може перетворюватись на потужного гравця геополітичного простору, підпорядковуючи при цьому всіх інших суб'єктів своїм власним геостратегічним інтересам. Проте тут постає питання, чи такі суб'єкти лише реструктуризують систему міжнародних відносин, чи все ж таки вони змінюють і стратегію розвитку сучасного світу. Закономірно структура міжнародних відносин визначається цілями суб'єктів глобального простору (держави, міжнародні організації, ТНК, неурядові організації, регіональні об'єднання). На думку І.Валлерстайна, зміст системи міжнародних відносин та необхідність її реструктуризації визначаються двома основними засобами: боротьбою за геополітичний вплив (міждержавні об'єднання) та боротьбою за світові ринки (держави та ТНК), які у свою чергу є результатом нерівномірного економічного розвитку держав [8, с. 44].

Саме тому сьогодні цілком справедливо поставити питання про формування нової глобалізаційної морфології суспільного розвитку, під якою ми розуміємо чітку систему перерозподілу сучасного світу відповідно до інтеграційної стратегії, яку обирає та чи інша країна світу, що й визначає тенденції та структуру глобального світу. У зв'язку з цим постає питання пошуку критеріїв нової "геостратегічної калькуляції" міжнародних відносин, які формуються між державами у глобальному просторі

в результаті їх інтеграційної політики. Така інтеграційна політика, у свою чергу, являє собою один із механізмів об'єднання держав за ментальним, соціально-економічним, політичним та культурним критеріями об'єднання. Така інтеграційна політика дає змогу визначити ключових та другорядних суб'єктів глобалізаційного розвитку.

Важлива роль у здійсненні глобальної геополітичної реструктуризації належить відповідним структурам, які, з одного боку, є складовими національної системи державного управління, а з другого - включені у зовнішньополітичний процес і наділені функціями зміни геополітичної структури світу. До таких структур традиційно належать: міністерство зовнішньої політики, міністерство закордонних справ, міністерство оборони, прикордонні служби, служби зовнішньої безпеки та оборони, контррозвідки. Саме такі структури і визначають зовнішню стратегію держави, її соціальну, економічну та політичну реструктуризацію.

Основною умовою побудови нової політичної структури світу є глобальна інтеграція, яка пронизує собою весь світ та всі сфери людської життєдіяльності. Проте така глобальна інтеграція водночас передбачає і новий "розкол" світу. При цьому більшість світових дослідників глобальну політичну реструктуризацію сучасного світу розглядають як об'єктивний процес розвитку, який має "свій еволюційний шлях і не передбачає різних стрибків та поворотів" [9]. Це, у свою чергу, свідчить про те, що глобальна політична реструктуризація є важливим атрибутом суспільного розвитку, який відповідає об'єктивному стану речей і жодною мірою не суперечить закономірностям його розвитку. Слід також відзначити, що глобальна політична реструктуризація сучасного світу може мати як позитивні сторони, так і негативні, може приводити як до розквіту, так і до занепаду певних держав світу.

Більшістю дослідників світу сьогодні висловлюється думка, що кінець ХХ ст. переживає певний критичний період, який ідентифікується як "точка біфуркації" (Дж.Розенау) та "перехідний період" (А.Мельвіль), "епоха невизначеності та переломності". Щодо цього, зокрема, К.Хостлі проводить досить цікаву паралель із серединою ХVІІ ст., коли сформувалась

Вестфальська модель світу, та кінцем ХХ ст. У першому випадку Європа, як єдина за своїми культурними та цивілізаційними параметрами (в результаті конфлікту між протестантами та католиками), виявилась політично розділеною. У другому - в результаті посилення економічної інтеграції відбулась політична реструктуризація, результатом якої стало виникнення понад 180 окремих держав [10].

В умовах реалізації різних інтеграційних стратегій глобалізаційного розвитку світ виявляється розподіленим чи навіть розколотим за різними критеріями та з різних причин. На думку С.Хантінгтона, причинами такого розколу є передусім різні цивілізаційні критерії, яким надається перевага в межах тієї чи іншої стратегії національного розвитку. Виходячи з цього, на думку вченого, гармонійним глобальний світ ніколи не може бути, якщо в його межах "здійснюється поєднання західної, латиноамериканської, африканської, ісламської, конфуціанської, хінді, православної, буддистської чи японської цивілізацій" [11, с. 234]. З позицій американського дослідника Дж.Розенау, глобальна політична реструктуризація є результатом "фрагментативності", тобто одночасної дії фрагментації та інтеграції в сучасному світі.

Основними факторами, що впливають на формування нової політичної структури світу, є сучасні глобалізаційні процеси, з якими, відповідно до різних дослідницьких підходів, пов'язані різні тенденції. Так, на думку американського дослідника А.Мельвіля, основним фактором виникнення нової політичної структури світу є демократизація [12]. Проте остання закономірно розглядається як результат розгортання глобалізаційних процесів, завдяки яким максимальною мірою люди та держави виявляються включеними у структуру світового простору. В даному контексті постає питання стандартів демократії, а саме того, чи може вона виступати глобальною тенденцією суспільного розвитку для всього світу в цілому, а також чи можна її приймати за базову основу реструктуризації сучасного світу.

Виходячи з цього доцільно вказати на основні фундаментальні фактори, які пов'язані з глобальною інтеграцією

сучасного світу і справляють радикальний вплив на глобальну структуру світу, що і приводить до його політичної реструктуризації. Такими фундаментальними факторами є: 1) посилення глобалізаційних процесів, що порушують усталеність кордонів національних держав, а отже й розмивають їх; 2) збільшення кількості ключових суб'єктів на світовій арені, які забезпечують глобалізаційний характер розвитку. При цьому надзвичайно дискусійним лишається питання щодо розмитості кордонів національних держав, адже це безпосередньо залежить від рівня інтегрованості їх до світової спільноти. Окремі країни світу є більшою мірою втягненими у процес розмивання національних кордонів, інші ж перебувають у більш інертному стані відносно процесів глобальної інтеграції. Це, у свою чергу, вказує на те, що в межах одних країн міждержавні об'єднання є більш прозорими, інші більш закритими від впливу світових тенденцій розвитку. Таким чином, прозорість міждержавних кордонів робить сучасний світ усе більш взаємозалежним, тим самим піддаючи його дедалі більшій реструктуризації. Відповідно до цього глобальна політична реструктуризація змінила характер світової політики, а головне - уявлення про сталу систему міжнародних відносин.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, політична реструктуризація є процесом реорганізації, який з необхідністю приводить до зміни усталеної структури світу і, відповідно, зачіпає інтереси та потреби всього населення планети. Глобальна політична реструктуризація відбувається в результаті поділу світу залежно від інтеграційної моделі, якій надається перевага і яка й визначає специфіку розвитку окремої частини світу. Інтеграційні тенденції суспільного розвитку, якісно змінюючи специфіку функціонування сучасного світу, радикально змінюють політичну структуру світу, в результаті чого він постає перед необхідністю пошуку нових закономірностей розвитку, які мають забезпечити йому відповідний рівень усталеності. Саме цей контекст і зумовлює доцільність подальшого розроблення даної проблематики в межах науки державного управління.

Список використаних джерел

1. Global Modernities / ed. by M. Featherstone, S. Lash, R. L. Robertson. - Thousand Oaks ; New Delhi, 2005. - 675 p.
2. Face di globalizzazione: Inter a locale dimensione dedevelopmento / ed. by Shahid Yusuf, Simon Evenett, Weiping Wu. Washington-Roma : Pace Bank, 2011. - XV. - 278 p.
3. И. Валлерстайн и миросистемный подход в современной западной литературе : сб. статей. - М., 2007. - 567 с.
4. Global Civil Society: 2001 / Н. Anheier, M. Glasius, M. Kaldor(eds.) ; A. Giddens (Foreword). - Oxford : Oxford Univ., Press-Roma, 2011. - 348 p.
5. *Модельски Дж.* Глобальное гражданское общество / Дж. Модельски. - М., 2003. - 318 с.
6. *Бэттлер А.* Контуры мира в первой половине 21 века и чуть далее / А. Бэттлер // *Мировая экономика и междунар. отношения.* - 2002. - № 1. - С. 73-80.
7. Globalizzazione: A Reader / P. O'Meara, H. D. Mellinger, M. Krain, D. Marytani (eds). - Bloomingthon ; Indianapolis : Indiana Univ., Press-Roma, 2000. - 781 p.
8. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира / И. Валлерстайн. - М., 2004. - 329 с.
9. *Вайцеккер Э.У.* Демократия и глобализация / Э.У. Вайцеккер // *Deutschland.* - 2002. - № 4. - С. 6-9.
10. Discourse et interventions. Joint French-Finnish statement on the information society. Finland, 09.10.1998. - Режим доступа : <http://www.premier-ministre.gouv.fr/PM/D100998A.htm>
11. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. Новая постиндустриальная волна на Западе / С. Хантингтон . - М., 1999. - 672 с.
12. Мир на рубеже тысячелетий : хрестоматия. - М., 2003. 617 с.